

1. સં વદધ્વમ્

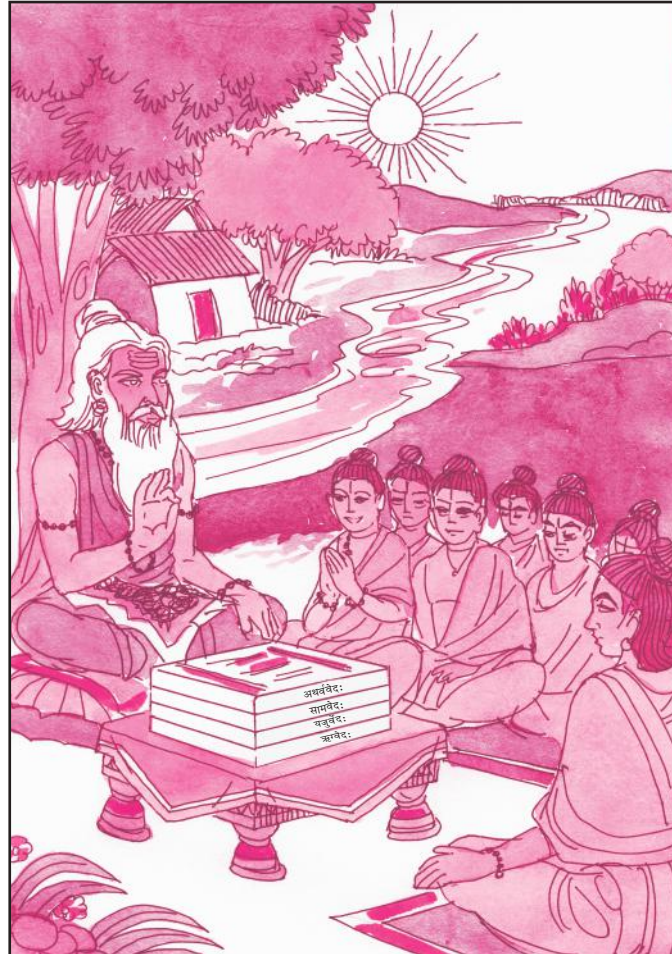
વેદો ભારતીય જ્ઞાન અને ધર્મપરંપરાના આદિસ્રોત છે. ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ નામથી જાણીતા આ ચાર વેદ પદ્યાત્મક છે. વેદનાં આ પદ્યોને મંત્ર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આવા મંત્રોમાં અનેક પ્રકારની સ્તુતિઓ આવેલી છે. આવી સ્તુતિઓ દ્વારા ઉપદેશ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

વેદની વિચારધારાને આગળ ધપાવવા માટે વેદની આ પ્રકારની પ્રાર્થનાઓમાંથી પ્રેરણા લઈને જુદા જુદા વિદ્વાન ભક્ત-કવિઓએ પણ અનેક સ્તુતિઓ, પ્રાર્થનાઓ જુદા જુદા લૌકિક છંદોમાં રચી છે. આવી પ્રાર્થનાઓ પણ પદ્યમાં હોય છે અને તેને શ્લોક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ રચનાઓમાં પણ વેદોની જેમ વૈશ્વિક ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો છે એટલું જ નહિ, મનુષ્યથી પણ આગળ વધીને પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણની કામના વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. આવી જ સુપ્રસિદ્ધ બે પ્રાર્થનાઓ પણ અહીં પ્રસ્તુત છે.

પ્રત્યેક કાર્યનો પ્રારંભ કરતા પહેલાં મંગલાચરણ કરવાની આપણી પરંપરા છે. આ પરંપરાને અનુસરીને આ મંત્રો તેમજ શ્લોકો દ્વારા સંસ્કૃતના અભ્યાસનું મંગલાચરણ કરીશું. પ્રસ્તુત પાઠમાં પસંદ કરાયેલા ઋગ્વેદના મંત્રમાં સામાજિક વ્યવહાર અંગેનો ઉપદેશ છે. યજુર્વેદમાંથી પસંદ કરાયેલા બીજા મંત્રમાં દુર્ગુણોને દૂર કરવા માટેની પ્રાર્થના છે. જ્યારે ત્રીજા અથર્વવેદના મંત્રમાં પારિવારિક જીવનનો આદર્શ બની રહે તેવો એક ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. છેલ્લાબે શ્લોકમાં સમગ્ર સમાજ તથા દેશનું હિત અને કલ્યાણ થાય એવી શુભકામના પ્રગટ થયેલી છે.

સં ગ્ચ્છધ્વં સં વદધ્વં સં વો મનાસિ જાનતામ્ ।
દેવા ભાગં યથા પૂર્વે સં જાનાના ઉપાસંતે ॥ 1 ॥ ઋગ્વેદે 10.191.2

વિશ્વાનિ દેવ સવિતર્દુરિતાનિ પરાં સુવ ।
યદ્દદ્રં તન્નઽ આ સુવ ॥ 2 ॥ યજુર્વેદે 30.3

અનુવ્રતઃ પિતુઃ પુત્રો માત્રા ભવતુ સંમનાઃ ।
જાયા પત્યે મધુમતીં વાચં વદતુ શાન્તિવામ્ ॥ 3 ॥ અથર્વવેદે 3.30.2

સર્વે ભવન્તુ સુખિનઃ સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ ।
સર્વે ભદ્રાણિ પશ્યન્તુ મા કશ્ચિદ્ દુઃખભાગ્ ભવેત્ ॥ 4 ॥

કાલે વર્ષતુ પર્જન્યઃ પૃથિવી સસ્યશાલિની ।
દેશોઽયં ક્ષોભરહિતો માનવાઃ સન્તુ નિર્ભયાઃ ॥ 5 ॥

ટિપ્પણ

નામ : (પુંલિંગ) અનુવ્રતઃ વ્રતની પાછળ ચાલનાર **નિરામયઃ** આમય વગરનો એટલે રોગરહિત, નીરોગી
પર્જન્યઃ વરસાદ

(સ્ત્રીલિંગ) જાયા પત્ની **પૃથિવી** ધરતી, ભૂમિ

(નપુંસકલિંગ) **દુરિતમ્** ખરાબ કાર્ય, દુર્ગુણ

સર્વનામ : **વઃ** તમારા **વિશ્વાનિ** (નપું.) બધાં **યત્** (નપું.) જે **તત્** (નપું.) તે **નઃ** અમારા **સર્વે** (પું.) બધા
અયમ્ (પું.) આ

વિશેષણ : **મધુમતીમ્ (વાચમ્)** મધુરતાવાળી (વાણી)ને **ક્ષોભરહિતઃ (દેશઃ)** ગભરાટરહિત, ઉચાટ વગરનો,
માનવાઃ માનવો **નિર્ભયાઃ** ભય વગરના, ભયથી રહિત

અવ્યય : **યથા** જેમ **મા** નહિ, નિષેધ

સમાસઃ ક્ષોભરહિતઃ (ક્ષોભેન રહિતઃ - તૃતીયા તત્પરુષ)

ક્રિયાપદ : **પ્રથમ ગણ :** (પરસ્મૈ.) **ભૂ (ભવતિ)** હોવું, થવું **વદ્ (વદતિ)** બોલવું, કહેવું **દૃશ્ > પશ્ય**
(પશ્યતિ) જોવું, દેખવું **વર્ષ્ (વર્ષતિ)** વરસવું

વિશેષ

1. શબ્દાર્થ : **સમ્ ગચ્છધ્વમ્** (તમે સહુ) સાથે સાથે ચાલો, સાથે સાથે જાવ. **સમ્ વદધ્વમ્** (તમે સહુ) સાથે સાથે
બોલો **મનાંસિ** મન (બ.વ.) **સમ્ જાનતામ્** એક સરખું જાણો **ભાગમ્** હવિના ભાગને, (અગ્નિમાં હોમવાના હવિના
હિસ્સાને) **પૂર્વે** પૂર્વેના, પહેલાંના **સમ્ જાનાનાઃ** સરખું જાણનારા, સમાન જ્ઞાન ધરાવનારા, એકમત રહેનારા **ઉપાસતે**
ઉપાસે છે, ભોગવે છે **સવિતઃ** હે સૂર્યદેવતા, હે ઉત્પત્તિ કરનારા દેવ (સંબોધન છે.) **પરા સુવ** (તું) દૂર કર **આ સુવ** (તું)
પ્રાપ્ત કરાવ. **પિતુઃ** પિતાના **માત્રા** માતાની સાથે **સંમનાઃ** સમાન મન-વિચારવાળો **વાચમ્** વાણીને, વચનોને **શાન્તિવામ્**
શાન્તિ આપનારી, શાન્તિથી યુક્ત **ભદ્રાણિ** કલ્યાણકારી બાબતો, મંગલકારી ભાવનાઓ **કશ્ચિત્** કોઈ પણ **દુઃખભાગ્**
દુઃખનો ભાગીદાર, દુઃખ ભોગવનાર **કાલે** સમય થતાં, કાળ આવતાં **સસ્યશાલિની** અન્ન આપવાના સ્વભાવવાળી,
અનાજને લીધે શોભતી

2. સંધિ : સવિતર્દુરિતાનિ (સવિતઃ દુરિતાનિ) । યદ્ભદ્રમ્ (યત્ ભદ્રમ્) । તન્ન આસુવ (તત્ નઃ આસુવ) । પુત્રો માત્રા
(પુત્રઃ માત્રા) । દેશોઽયં ક્ષોભરહિતો માનવાઃ (દેશઃ અયમ્ ક્ષોભરહિતઃ માનવાઃ) ।

1. अधोलिखितेभ्यः विकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चिनुत ।

(1) पूर्वे के सं जानानाः भागम् उपासते ?	☐
(क) मनुष्याः (ख) असुराः (ग) देवाः (घ) सर्वे	
(2) कविः किं याचते ?	☐
(क) भद्रम् (ख) दुरितम् (ग) सुखम् (घ) धनम्	
(3) जाया कीदृशीं वाचं वदतु ?	☐
(क) ललिताम् (ख) शान्तिवाम् (ग) ज्ञानयुताम् (घ) शोभनाम्	
(4) सर्वे कीदृशाः भवन्तु ?	☐
(क) योगिनः (ख) मानिनः (ग) सुखिनः (घ) बलिनः	
(5) पर्जन्यः कदा वर्षतु ?	☐
(क) ह्यः (ख) अद्य (ग) श्वः (घ) काले	
(6) हे देव दुरितानि परासुव ।	☐
(क) अग्ने (ख) वरुण (ग) सवितर् (घ) वायो	
(7) पुत्रः अनुव्रतः भवतु ।	☐
(क) मित्रस्य (ख) मातुः (ग) पितुः (घ) स्वसुः	
(8) निरामयाः भवन्तु ।	☐
(क) पक्षिणः (ख) जन्तवः (ग) सर्वे (घ) पशवः	
(9) सर्वे पश्यन्तु ।	☐
(क) दुरितानि (ख) फलानि (ग) धनानि (घ) भद्राणि	
(10) पृथिवी भवतु ।	☐
(क) बलशालिनी (ख) सस्यशालिनी (ग) जलपूर्णा (घ) धनपूर्णा	

2. એકવાક્યેન સંસ્કૃતભાષયા ઉત્તરત ।

- (1) પૂર્વે દેવાઃ કથં ભાગમ્ ઉપાસતે ?
- (2) જાયા કસ્મૈ મધુમર્તીં વાચં વદતુ ?
- (3) માનવાઃ કીદૃશાઃ સન્તુ ?
- (4) કઃ ક્ષોભરહિતઃ ભવતુ ?

3. રેખાઙ્કિતાનાં પદાનાં સ્થાને પ્રકોષ્ઠાત્ ઉચિતં પદં પ્રયુજ્ય પ્રશ્નવાક્યં રચયત ।

(કદા, કઃ, કીદૃશી, કા)

- (1) જાયા મધુમર્તીં વાચં વદતુ ।
- (2) પુત્રઃ માત્રા સંમનાઃ ભવતુ ।
- (3) કાલે વર્ષતુ પર્જન્યઃ ।

4. આજ્ઞાર્થસ્ય અન્યપુરુષ-બહુવચનરૂપાણિ ચિનુત ।

ભવતુ સન્તુ ભવેત્
પશ્યન્તુ વર્ષતુ ભવન્તુ

5. પ્રશ્નાનામ્ ઉત્તરાણિ માતૃભાષાયાં લિખત ।

- (1) ઋષિ સૂર્ય પાસે શાની યાચના કરે છે ?
- (2) પતિ પ્રત્યે પત્નીએ કેવી વાણી ઉચ્ચારવી જોઈએ ?
- (4) ઋષિ બધાં માટે શી આશા વ્યક્ત કરે છે ?
- (4) સંગઠિત રહેવા માટે કવિ શું કરવાનું સમજાવે છે ?

6. મા કશ્ચિદ્ દુઃખભાગ્ ભવેત્ - સૂક્તિના આ ભાવને તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.

7. શ્લોકપૂર્તિં કુરુત ।

- (1) સં ગચ્છધ્વં ઉપાસતે ॥
- (2) સર્વે ભવન્તુ ભવેત્ ॥

પ્રવૃત્તિ

- શાળામાં યોજાતા કાર્યક્રમોમાં આ મંત્રો-શ્લોકોને પ્રાર્થના તરીકે રજૂ કરો.
- આવા જ પ્રકારના બીજા મંત્રો અને શ્લોકોનો સંગ્રહ કરો.